

Kształcenie pracowników kościelnych w seminariach ewangelikalnych w Polsce, powstałych i działających w latach 1945-1950

Education of Church Workers in Evangelical Seminaries Founded and Operating in Poland from 1945 to 1950

Słowa kluczowe: ewangelikalizm, kształcenie teologiczne, seminaria ewangelikalne, szkoła biblijna

Key words: evangelicalism, theological education, evangelical seminaries, Bible school

Streszczenie

Jednym z efektów II wojny światowej były poważne braki kadrowe w wielu dziedzinach i instytucjach. Problem ten dotknął także Kościołów w Polsce, w tym ewangelikalnych. Niektórzy dawni przywódcy tych wspólnot już nie żyli, a niemała część zamieszkiwała tereny, które znalazły się w Związku Radzieckim. Ponadto dorastało nowe pokolenie, odczuwające powołanie do pracy duszpasterskiej. W tej sytuacji rozpoczęto organizowanie krótkich kursów biblijno-teologicznych, które z czasem przekształcone zostały w seminaria i szkoły biblijne. Najważniejsze z nich to: Baptystyczne Seminarium Teologiczne w Malborku; Seminarium Teologiczne w Lidzbarku Warmińskim, prowadzone przez Zjednoczenie Kościołów Chrystusowych; Szkoła Biblijna Zjednoczonego Kościoła Ewangelicznego. W artykule przedstawiono obowiązujące programy nauczania, zasady funkcjonowania szkół oraz

---

¹ Ks. dr Piotr Nowak, Wydział Teologiczny, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie.

wykładowców. Choć wykładowcami na ogół nie były osoby ze stopniami i tytułami naukowymi, to ww. instytucje na wiele lat ukształtowały kadre przywódczą denominacji ewangelikalnych w Polsce, wyposażając ją w wiedzę i narzędzia niezbędne do przekazywania współwyznawcom wzorców życia zgodnych z Bożym Słowem.

Abstract

One of the effects of World War II was serious staff shortages in many areas and institutions. This problem also affected churches in Poland, including the evangelical ones. Some of the former leaders of these communities had already died, and many lived in the territories of the Soviet Union. In this situation, a new generation grew up who felt called to pastoral work. As a result, short biblical-theological courses were organized, which were later transformed into Seminaries and subsequently Bible Schools. The most important of them were: the Baptist Theological Seminary in Malbork, Theological Seminary in Lidzbark Warmiński (led by Churches of Christ Union), and The Bible School of the United Evangelical Church. The article presents the applicable curricula, rules governing the schools' functioning and their lecturers. Although the lecturers were generally not people with academic degrees and titles, the above-mentioned institutions have shaped the leadership of evangelical denominations in Poland for many years, equipping them with the knowledge and tools necessary to educate students in accordance with God's Word.

Funkcje przywódcze w dowolnej wspólnotcie są na ogół sprawowane przez osoby, które mają więcej wiedzy i umiejętności w danej dziedzinie. Kształcenie można podzielić na dwa podstawowe typy: w instytucjach edukacyjnych i praktykowanie 'u mistrza'. Przez wiele lat Kościoły ewangelikalne² w Polsce stroniły od Wydziału Teologii Ewangelickiej

---

² Ewangelikalizm to „ponadwyznaniowy nurt w pobożności teologii protestanckiej”. Jego wyznacznikami stały się: „gorliwa ewangelizacja, konsekwentne erygowanie zborów i świadome zaangażowanie w życie społ.-polityczne”. Ewangelikalizm „przywiązuje dużą wagę do należytego docenienia boskiego elementu Pisma Świętego (natchnienie przez Ducha Świętego, bezbłądność), domaga się codziennego obcowania przez każdego chrześcijanina z Biblią jako słowem Bożym, osobistego przyjęcia jego orędzia, doświadczenia przebaczenia grzechów i odrodzenia grzesznej natury, co dokonuje się wg opinii ewangelikalnej wyłącznie z łaski przez wiarę w Jezusa, jedynego

Uniwersytetu Warszawskiego, a później Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie. Specyficzny typ pobożności powodował silny nacisk na kwestię ‘prawdziwej wiary’, a nie wiedzę akademicką (Weremiejewicz 2014, 66).

W pierwszych latach po II wojnie światowej funkcjonowało kilka wewnątrzkościelnych seminariów teologicznych, w których wykładowcami byli na ogół ‘starsi bracia w wierze’. Wzorowano się na działających w międzywojniu: szkole biblijnej w podwarszawskiej Radości, instytucie biblijnym w Gdańsku i szkole biblijnej w Warszawie (Nowak 2019).

1. Baptystyczne Seminarium Teologiczne w Malborku

W 1945 r. utworzono federacyjną wspólnotą kilku wyznań ewangelikalnych – Polski Kościół Ewangelicznych Chrześcijan Baptystów (PKEChB). W jej skład której weszły: Kościół Baptystów, Związek Ewangelicznych Chrześcijan, Zjednoczenie Kościołów Chrystusowych, Zrzeszenie Religijne Zwolenników Nauki Pierwotnych Chrześcijan oraz Ekskluzywni Chrześcijanie (darbyści). PKEChB istniał jednak tylko około dwóch lat, gdyż kolejni członkowie decydowali się na samodzielne funkcjonowanie (Tomaszewski 2008, 249-257.262-268; Tomaszewski 2009, 17-20; Weremiejewicz 2014, 79-87).

Zdając sobie sprawę z niedostatków w wykształceniu przywódców poszczególnych zborów, już od 1945 r. organizowano kursy biblijno-teologiczne, pozwalające zdobyć chociaż podstawową wiedzę w tej dziedzinie (Wiazowski 2000, 13-14). Wiosną 1947 r. Naczelna Rada PKEChB podjęła decyzję o utworzeniu seminarium teologicznego (Wiazowski 2000, 14), powierzając jego prowadzenie Alfredowi Kurzawie³.

Zbawiciela. [...] Do spraw drugorzędnych zalicza generalnie kwestie eklezjologiczne i sakramentologiczne” (Zieliński 2003). Obszernie na temat ewangelikalizmu pisze prof. Tadeusz Jacek Zieliński (Zieliński 2013). Należy jednakże zaznaczyć, że ewangelikalizm przekracza ramy protestantyzmu (Sawa 2016, 253-275).

³ Alfred Kurzawa miał bardzo solidne wykształcenie teologiczne, gdyż uzyskał tytuł magistra na Uniwersytecie Harwarda w USA (Seweryn 2007, 103-105).

Po przekształceniu PKEChB w jednorodny Polski Kościół Chrześcijan Baptystów (PKChB)⁴, seminarium było przeznaczone głównie dla duchownych baptystycznych (AAN ZKE 1; Tomaszewski 1992, 66-67).

Siedzibą seminarium stał się Malbork, gdzie baptyści dysponowali obiektem odpowiednim do prowadzenia edukacji (Tomaszewski 2008, 301; Wiazowski 2000, 14). W pierwszym 4-miesięcznym kursie (marzec–czerwiec 1947 r.), traktowanym jako przygotowawczy do właściwej nauki, wzięło udział 19 pracowników Kościoła („Z życia Kościoła” 1947, 18), którzy już w wakacje rozpoczęli pracę (zwana służbą) w różnych zborach (Tomaszewski 2008, 307). Podobnie wstępny charakter miał nieco krótszy kurs wrześniowy („Z naszej niwy” 1947b, 12).

Latem 1947 r. w Malborku przeprowadzono 6-tygodniowy kurs dla kobiet. Program nauczania był zupełnie inny niż ten przeznaczony dla mężczyzn, choć zakończony egzaminem. Pominęto kwestie biblijno-teologiczne, z wyjątkiem przedmiotu ‘Niewiasta w świetle Biblii’, koncentrując się na funkcjach wychowawczo-służebnych. Były to następujące przedmioty: ‘Zagadnienia społeczne w świetle chrześcijańskim’, ‘Pedagogika’, ‘Wywiady społeczne’, ‘Pielęgniarstwo’, ‘Zajęcia praktyczne przy Domu Dziecka’ („Z naszej niwy” 1947a, 13). W owym czasie kobiety mogły angażować się wyłącznie w zajęcia związane z nauczaniem i wychowywaniem dzieci, a także w czynności pomocniczo-gospodarcze (Wiazowski 2000, 14).

Właściwe nauczanie w seminarium rozpoczęto w październiku 1947 r., inaugurując cykl 2-letni. Jednocześnie chcąc podnieść rangę szkoły, nadano jej nazwę: Wyższe Seminarium Teologiczne (Wiazowski 2000, 14). Należy przyznać, że choć grono wykładowców było niewielkie, to starano się wyposażyć studentów w niezbędną wiedzę teologiczną. W programie nauczania były następujące przedmioty: ‘Wstęp ogólny historyczno-krytyczny do Pisma Świętego’, ‘Czasy i literatura Starego

---

⁴ Polski Kościół Chrześcijan Baptystów nosi dziś nazwę: Kościół Chrześcijan Baptystów w RP.

Testamentu', 'Czasy i literatura Nowego Testamentu', 'Homiletyka', 'Egzegeza', 'Archeologia biblijna', 'Psychologia wychowawcza', 'Filozofia religii', 'Historia Kościoła chrześcijańskiego', 'Teologia pasterska'. Głównym wykładowcą był Alfred Kurzawa (Tomaszewski 2008, 307-308).

Ponadto, słuchacze seminarium, którzy mieli braki w wykształceniu ogólnym, mogli je uzupełnić. Za ewenement należy uznać ówczesną naukę języka angielskiego. Zdobyte wiadomości i umiejętności mogły od razu być wykorzystane podczas tzw. służby w zborach, a więc starano się od razu łączyć teorię z praktyką („Z naszej niwy” 1947a). Dwuletnią naukę w 1947 r. rozpoczęło dwudziestu studentów, natomiast ukończyło ją – szesnastu. Wszyscy absolwenci zostali skierowani do pracy w zborach Polskiego Kościoła Chrześcijan Baptystów („Z życia Kościoła” 1947, 18; Wiazowski 2000, 15-16).

Drugi kurs seminarium rozpoczął się 20 września 1949 r. i miał trwać trzy lata. Niestety, zajęcia odbywały się tylko do końca 1950 r. Kurs został przerwany z powodu nacisków ze strony władz państwowych. Brak jest dostępnych informacji na temat liczby kursantów (Wiazowski 2000, 17).

2. Seminarium Teologiczne Kościoła Chrystusowego w Lidzbarku Warmińskim

Zjednoczenie Kościołów Chrystusowych Wyznania Ewangelicznego (ZKCh)⁵, przez krótki okres należące do PKEChB, już w 1946 r. rozpoczęło działania zmierzające do właściwego edukowania osób sprawujących funkcje przywódcze w Kościele, a także pracowników misyjnych. Ponieważ siedziba władz ZKCh mieściła się wtedy w Olsztynie (Weremiejewicz 2014, 59), Warmia i Mazury stały się też głównym terenem działań. W latach 1947-1948 organizowano krótkie, kilkutygodniowe

---

⁵ W 1953 r. Zjednoczenie Kościołów Chrystusowych Wyznania Ewangelicznego stało się częścią Zjednoczonego Kościoła Ewangelicznego. W latach 1988-2004 funkcjonowało jako Kościół Zborów Chrystusowych w PRL. W 2004 r. zmieniono nazwę na Wspólnota Kościołów Chrystusowych w RP, zaś od 2011 r. jest to Kościół Chrystusowy w RP (Weremiejewicz 2014, 207-208).

kursy biblijno-dyrygenckie (Olsztyn 27 stycznia – 2 marca 1947 r. i Gdańsk 28 lipca – 31 sierpnia 1947 r.), teologiczne dla przełożonych zborów, kaznodziejów i ewangelistów w dniach 4 kwietnia – 26 czerwca 1948 r. („Z życia Kościoła” 1948a, 12; „Z życia Kościoła” 1948c, 92)⁶.

Choć zajęcia te dawały podstawową wiedzę i ocenione zostały pozytywnie („Z życia Kościoła” 1948b, 63), to zdawano sobie sprawę, że nie umożliwiają zdobycia pełnych kompetencji kaznodziejsko-pastorskich. 22 marca 1949 r. zdecydowano, że w Lidzbarku Warmińskim powstanie Seminarium Teologiczne ZKCh (Tomaszewski 1992, 84; Tomaszewski 1991, 106). Uznano, że najlepszy będzie 3-letni cykl nauczania (AAN MAP 1076), obejmujący sześć podstawowych bloków tematycznych, którymi były: ‘Teologia systematyczna’ (‘Etyka’), ‘Teologia Biblijna’ (‘Wstęp do Biblii’, ‘Egzegeza’), ‘Teologia historyczna’ (‘Historia Kościoła’, ‘Historia religii’, ‘Symbolika wyznań chrześcijańskich’, ‘Teologia praktyczna’ (‘Homiletyka’, ‘Psychologia pastoralna’), ‘Historia filozofii’ i ‘Początki filologii biblijnej’ (AAN MAP 1076).

Rektorem szkoły został mianowany bp⁷ dr Jerzy Sacewicz, będący jednocześnie zwierzchnikiem ZKCh. Doktorat *honoris causa* z teologii został mu przyznany przez prezbiteriańską uczelnię – Muskingum College w New Concord w USA⁸. Wśród wykładowców znaleźli się także: Mikołaj Korniluk (w latach 1929-30 studiował w baptystycznej szkole biblijnej w Radości), prezbiter Aleksander Heryng (odbył rzymskokatolickie studia filozoficzno-teologiczne i przez 2 lata studiował teologię protestancką w Leiden, w Holandii), prof. Wiesław Jezierski (nieznane

⁶ Ówczesna funkcja przełożonego zboru odpowiada dzisiejszej pastora zboru.

⁷ Do niedawna tytuł biskupa był używany w Kościołach ewangelikalnych jedynie sporadycznie. W 1945 r. na czele Kościoła Chrześcijan Wiary Ewangelicznej stanął „biskup wrocławski Józef Czerny” (Michalak 1999, 187). Przez krótki okres po II wojnie światowej Kościół Chrystusowy posługiwał się zwrotami: „Pierwszy Biskup Kościoła” i „Biskup Soborowy” (Weremiejewicz 2014, 72).

⁸ Jerzy Sacewicz nie miał ukończonych studiów teologicznych. Przez parę lat pobierał nauki w prawosławnej szkole duchowej w Żyrowicach, a potem w seminarium duchownym w Kałudze (Weremiejewicz 2014, 105.66).

wykształcenie i przynależność kościelna), pastor Władysław Kołodziej (absolwent metodystycznego seminarium teologicznego), pastor Bolesław Winnik (w międzywojniu kilkakrotnie uczestniczył w kursach teologicznych ZKCh) i Apolinary Wójcicki (Weremiejewicz 2014, 66. 227.294.296-299).

Zdecydowanie należy docenić chęć kształcenia osób sprawujących funkcje przywódcze w zborach ZKCh, pomimo tego że większość wykładowców nie miała wykształcenia teologicznego na poziomie akademickim. Jednak w miarę możliwości dzielili się swoją wiedzą i doświadczeniem ze współwyznawcami powołanymi do pracy pastorskiej.

Szeroko zakrojone plany edukacyjne zostały przerwane bardzo szybko, już po dwóch miesiącach działalności, ponieważ władze miasta odebrały Kościołowi budynek, w którym prowadzono seminarium. Przeniesiono je do Warszawy, gdzie przy ul. Puławskiej 114 mieściła się siedziba Kościoła (Tomaszewski 1992, 84). Dostępne materiały archiwalne nie pozwalają na stwierdzenie, ilu słuchaczy ukończyło seminarium. Jedynie z tableau „Seminarium Teologiczne ZKCh 1948/1949” można wnioskować, że było ich szesnastu (Weremiejewicz 2014, 277).

Niestety, z powodów finansowych, a później aresztowania wszystkich przywódców kościelnych 19 i 20 września 1950 roku, nauka w tej formie nigdy już nie była kontynuowana (Tomaszewski 1992, 86).

3. Szkoła Biblijna Zjednoczonego Kościoła Ewangelicznego

W 1947 r. powstał Zjednoczony Kościół Ewangeliczny (ZKE). W jego skład weszły trzy pokrewne denominacje: Związek Ewangelicznych Chrześcijan, Związek Stanowczych Chrześcijan i Zjednoczenie Wolnych Chrześcijan⁹. Na czele nowej konfesji stanął Stanisław Krakiewicz, były

---

⁹ Przez długi czas konfesje ewangelikalne w Polsce nie używały słowa Kościół, ale: Związek, Zjednoczenie, Zrzeszenie, Unia, choć zdecydowanie były to struktury eklesjalne (Nowak 2019, 14). Na temat Zjednoczonego Kościoła Ewangelicznego obszernie pisz: dr Henryk Ryszard Tomaszewski (Tomaszewski 2009) i dr hab. Jan Mironczuk (Mironczuk 2006).

diakon mariawicki, który później ukończył studia prawnicze na Uniwersytecie Warszawskim (Tomaszewski 2009, 29; Żaglewski 2014, 74.77; Nowak 2019, 261).

Już w styczniu 1948 r. w Warszawie rozpoczęła działalność szkoła biblijna i była to zdecydowanie najpoważniejsza inicjatywa edukacyjna Kościołów ewangelikalnych w tamtym okresie (Mrózek 1948, 26). Zlokalizowano ją w Warszawie przy ul. Poznańskiej 13, gdzie w jednym z lokali (*de facto* było to 4-pokojowe przedwojenne mieszkanie) mieściła się znajdowała się ‘centrala ZKE’, a także funkcjonował zbor Wolnych Chrześcijan. Choć warunki lokalowe były nader skromne, jeden z pokoi przeznaczono na sypialnię dla osób uczących się (AIPN 0259/595c, 14).

„Pomimo, że oficjalnie dyrektorem Szkoły został S. Krakiewicz, w praktyce – pierwszym kierownikiem i wychowawcą Szkoły Biblijnej ZKE był Józef Mrózek” (Nowak 2019, 89). Jako jeden z niewielu przywódców ówczesnych Kościołów ewangelikalnych mógł się poszczycić wyższym wykształceniem, gdyż ukończył studia na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, na Wydziale Prawno-Ekonomicznym (Krystoń, Kalisz, Zieliński 2009, 14-17).

Wśród wykładowców szkoły biblijnej znaleźli się także: Józef Mrózek senior, który studiował w Allianz Bibelschule w Berlinie (Mrózek n.d.); Ludwik Szenderowski, przywódca Ewangelicznych Chrześcijan, inżynier chemik („Historia” n.d.; Cieśliński 2011); Gustaw Stephan, członek Rady Kościoła ZKE z ramienia Wolnych Chrześcijan (AAN ZKE 16); Maria Selmowicz, która wraz z Mojżeszem Gitlinem uczestniczyła w tworzeniu przedwojennego seminarium biblijnego w Radości (AAS GM, 10); Bronisław Stawiński, członek Rady Kościoła ZKE i jeden z redaktorów śpiewnika „Pieśni kościelne na chór mieszany” (AAN ZKE 16); Zdzisław Repsz, członek Rady Kościoła ZKE (AAN ZKE 16); Jan Selmowicz; Karol Śniegoń, przywódca Stanowczych Chrześcijan („Zaczęło się od glosolalii – historia zielonoświątkowców” n.d., 1-2); ks. dr Jan Szeruda, biskup luterański, profesor Wydziału Teologii Ewangelickiej Uniwersytetu Warszawskiego („Bp dr Jan Szeruda” n.d., 1); Alexander

Clark McGregor, angielski duchowny (Nowak 2019, 121). Większość wykładowców należała do ugrupowania Wolnych Chrześcijan (Nowak 2019, 97; AIPN 0259/595c, 16).

Zaplanowano realizację ambitnego planu nauczania, wykładając przedmioty z trzech działów. Ponieważ dla członków wspomnianych Kościołów zawsze bardzo ważna była działalność misyjna i umiejętność przekazywania ludziom Bożego poselstwa zawartego w Piśmie Świętym, na pierwszym miejscu postawiono bibliystykę, w ramach której znalazły się: 'Synteza Starego i Nowego Testamentu', 'Dogmatyka', 'Etyka', 'Apologetyka', 'Homiletyka', 'Ewangelizacja i wychowanie' oraz 'Historia biblijna' (AAN ZKE, 16).

Zdając sobie sprawę z niedostatków wykształcenia ogólnego niektórych słuchaczy szkoły (wówczas nie używano określenia 'studenci'), umożliwiono im uzupełnienie wiedzy z takich przedmiotów jak: 'Język polski', 'Wiedza administracyjno-państwowa', 'Higiena'. Ponieważ śpiew pieśni religijnych był integralną częścią zarówno nabożeństw w zborach, jak i działań misyjnych, przygotowano trzeci dział, obejmujący 'Śpiew' i 'Teorię muzyki' (AAN ZKE 16).

Choć warunki lokalowe powstającej szkoły biblijnej były więcej niż skromne¹⁰, postanowiono przyjąć 12-15 słuchaczy, preferując tych, którzy już pracowali w zborach jako ich przywódcy. W drugiej kolejności, w miarę wolnych miejsc, o prawo do nauki mogli ubiegać się ci, którzy dopiero chcą się poświęcić służbie zborowej. Warunkiem niezbędnym była rekomendacja przełożonych zborów (AIPN 0259/595c, 17), ale nie mniej ważne – „odrodzenie i etyczne życie chrześcijańskie” (AIPN 0259/595c, 43). Chętni musieli wypełnić stosowny kwestionariusz (AIPN0259/595c, 17). Należy zauważyć i docenić fakt, że Szkoła

---

¹⁰ Osoby przyjęte do szkoły biblijnej były proszone nawet, aby wzięły ze sobą takie przedmioty jak: „dokumenty osobiste, poduszka z dwoma powłóczkami, 2 prześcieradła, 2 powłóczki na kołdrę / ewentualnie 2 dalsze prześcieradła/, 2 zmiany bielizny, szczotki do: zębów, ubrania i obuwia, przybory do pisania i inne konieczne drobiazgi” (AIPN 0259/595, 28).

Biblijna ZKE rozpoczęła zajęcia jedynie osiem miesięcy po powołaniu do życia Zjednoczonego Kościoła Ewangelicznego. Inauguracja miała miejsce 18 stycznia 1948 roku (Mrózek 1948, 26).

Pierwszy kurs trwał tylko kilka miesięcy: od stycznia do czerwca 1948 roku. uczestniczyło w nim 14 studentów, ale pojawiali się też wolni słuchacze. Choć, jak pisał Józef Mrózek jun., celem szkoły miało być „pogłębienie i uzupełnienie wiadomości biblijnych i innych związanych z Ewangelią” (Mrózek 1948, 26), to bardzo ważną częścią edukacji było kształtowanie właściwej postawy etyczno-moralno-duchowej słuchaczy, którzy przewodzili lub mieli przewodzić lokalnym wspólnotom wiernych.

Wykładano następujące przedmioty: ‘Nauka o Biblii’, ‘Archeologia biblijna’, ‘Dogmatyka’, ‘Homiletyka’, ‘Egzegeza’, ‘Historia Kościoła’, ‘Muzyka’, ‘Praca wśród dzieci’, ‘Język polski’, ‘Wiadomości administracyjno-państwowe’ i ‘Język angielski’ (AAN ZKE 16). Zajęcia nie wyczerpywały całości tematów (ze względu na brak czasu), ale wybierano najistotniejsze zagadnienia, np. dużo czasu poświęcono na umiejętność wygłaszania kazań. Choć kobiety nie mogły pełnić funkcji pastorskich, to powierzano im nauczanie dzieci w szkołach niedzielnych. Z tego powodu pozwolono im uczestniczyć w wykładach dotyczących m.in. psychologii dziecka (Mrózek 1948, 26-27).

Drugi kurs Szkoły Biblijnej ZKE realizowano w okresie listopad 1948 r. – kwiecień 1949 r. Wzięło w nim udział 10 stałych studentów oraz kilku wolnych słuchaczy („Z życia Kościoła. Kursy” 1963, 114). Postanowiono zorganizować ‘kurs biblijny dla braci’, na początku 1950 roku. Choć zajęcia miały trwać jedynie trzy tygodnie, to zaplanowano realizację ambitnego programu, w którym miały znaleźć się następujące przedmioty: ‘Dowody boskości Biblii’, ‘Jak powstał Stary Testament’, ‘Jak powstał Nowy Testament’, ‘Jak studiować poszczególne księgi Biblii’ (na przykładzie 1 Księgi Mojżeszowej), ‘Wskazówki homiletyczne dla braci przemawiających’, ‘Jak prowadzić Szkołkę Niedzielną’, ‘Duch Święty – Jego osoba i dzieło’, ‘Duch a dusza’, ‘Życie pozagrobowe’,

‘Biblijny ustrój zboru’, ‘Sabat a niedziela’ (AAN ZKE 16). Z powyższego wynika, że wiodące miejsce miały zająć przedmioty z teologii praktycznej, jednak kurs został odwołany. Brak dokumentacji z tamtego okresu uniemożliwia jednoznaczne ustalenie przyczyn. Jednakże był to już okres, w którym inwigilacja i zastraszanie przywódców kościelnych stawały się powszechne (Nowak 2019, 99).

W nocy z 19 na 20 września 1950 r. aresztowani zostali nie tylko wykładowcy Szkoły Biblijnej, ale praktycznie wszyscy przywódcy ZKE, Zjednoczenia Kościołów Chrystusowych i Związku Chrześcijan Wiary Ewangelicznej, razem 199 osób¹¹. Zarekwirowano wiele przedmiotów należących do szkoły, a kaplicę opieczętowano (Nowak 2019, 109). Na kilka następnych lat została wstrzymana nie tylko działalność edukacyjna tych Kościołów, ale znacznie ograniczono nawet codzienne funkcjonowanie zborów. Józef Mrózek, kierownik Szkoły Biblijnej ZKE (Krystoń, Kalisz, Zieliński 2009, 16), spędził w więzieniu dwa lata, a Ludwik Szenderowski, odpowiedzialny m.in. za budżet szkoły – niemal pięć (Tomaszewski 2009, 97-100).

4. Wnioski końcowe

Na podstawie przeprowadzonych badań można stwierdzić, że:

- W pierwszych latach po II wojnie światowej wspólnoty ewangelikalne przykładały dużą wagę do edukacji kadr kościelnych, w szczególności kształcenia przełożonych zborów, kaznodziejów, ewangelistów, dyrygentów chórów i pracowników wśród dzieci.
- Nauczanie podczas krótkich kursów, a następnie w seminariach, było prowadzone przez doświadczonych duszpasterzy, często nie posiadających formalnego wykształcenia teologicznego. W tym gronie wyróżniał się Alfred Kurzawa, magister teologii prestiżowego Uniwersytetu Harwarda w USA.

---

¹¹ Na temat aresztowań członków ZKE, Zjednoczenia Kościołów Chrystusowych i Chrześcijan Wiary Ewangelicznej zob. Mironczuk 2006, 46-56; Tomaszewski 2009, 79-104; Weremiejewicz 2014, 111-114.

- W ciągu zaledwie kilku lat Baptystyczne Seminarium Teologiczne w Malborku, Seminarium Teologiczne Zjednoczenia Kościołów Chrystusowych w Lidzbarku Warmińskim oraz Szkoła Biblijna ZKE w Warszawie przygotowały do pracy kościelnej około 70 osób, przez co wydatnie przyczyniły się do wzmocnienia swoich wspólnot eklezjalnych i niewątpliwie wywarły wpływ na ich dalszy rozwój w kolejnych dekadach XX wieku.
- Funkcjonowanie ewangelikalnych jednostek edukacyjnych, powstałych w trudnych warunkach ekonomiczno-politycznych w latach 1945-1950, zostało wstrzymane z powodu prowadzonej przez władze komunistyczne Polski Ludowej opresyjnej działalności wobec Kościołów i związków wyznaniowych.

Bibliografia

- „Bp dr Jan Szeruda.” N.d. Dostęp 2021.09.10. <http://old.luteranie.pl/pl/index.php?D=988>.
- Cieśliński, Piotr. 2011. „Sceny z życia patrioty, którego uznano za zdrajcę”. Dostęp 2021.09.10. <https://wyborcza.pl/7,75400,9953629,sce-ny-z-zycia-patrioty-ktorego-uznano-za-zdrajce.html>.
- „Historia.” N. d. Dostęp 2021.09.10. <https://z10.pl/o-nas/historia/>.
- Krystoń, Kazimierz, i Tomasz Kalisz, Tadeusz Jacek Zieliński. 2009. „Być chrześcijaninem to znaczy służyć: Wywiad z Józefem Mrózkim juniorem.” *Łaska i Pokój* (wydanie specjalne): 14-17.
- Michalak, Ryszard. 1999. „Kościół Chrześcijan Wiary Ewangelicznej w województwie wrocławskim w latach 1945-1950.” *Studia Zachodnie* (4): 185-195.
- Mironczuk, Jan. 2006. *Polityka państwa wobec Zjednoczonego Kościoła Ewangelicznego w Polsce (1947-1989)*. Warszawa. Wydawnictwo Naukowe Semper.
- Mrózek, Józef. 1948. „Szkoła Biblijna Zjednoczonego Kościoła Ewangelicznego.” *Chrześcijanin* 1: 26-28.

- Mrózek, Józef. N.d. „Józef Mrózek – wspomnienie syna.” Dostęp 2021.09.10. <https://pila.kwch.org/jozef-mrozek-wspomnienie-syna/>.
- Nowak, Piotr. 2019. „Instytucje kształceniowe w Zjednoczonym Kościele Ewangelicznym w Polsce (1947-1988).” Rozprawa doktorska, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie.
- Payne, Ernest Alexander. 1944. *The Free Church Tradition in the Life of England*. London: S.C.M. Press.
- Prower, Józef, i Bolesław Winnik, Bronisław Stawiński, red. 1966. *Pieśni kościelne na chór mieszany*. Warszawa: Wydawnictwo ZKE.
- Sawa, Przemysław. 2016. „Duchowość ewangelikalna – szansa dla eklezjologii.” *Studia Oecumenica*: 253-275.
- „Seminarium.” N.d. Dostęp 2021.08.28. <http://metodysci.pl/seminarium-2/>.
- Seweryn, Andrzej. 2007. *Leksykon baptystów w Polsce po 1945 roku*. Warszawa: Wydawnictwo Uczelniane WBST.
- Tomaszewski, Henryk Ryszard. 2008. *Baptyści w Polsce w latach 1918-1958*. Warszawa: nakładem autora.
- Tomaszewski, Henryk Ryszard. 1992. *Kościół Chrystusowy w Polsce w latach 1921-1953*. Warszawa: Wydawnictwo Słowo i Życie.
- Tomaszewski, Henryk Ryszard. 1991. *Wyznania typu ewangeliczno-baptystycznego wchodzące w skład Zjednoczonego Kościoła Ewangelicznego w latach 1945-1956*. Tomaszów Mazowiecki: Wydawnictwo Słowo i Życie.
- Tomaszewski, Henryk Ryszard. 2009. *Zjednoczony Kościół Ewangeliczny 1947-1987*. Warszawa: Wydawnictwo KOMPAS II.
- Weremiejewicz, Mirosława Regina. 2014. *Kościół Chrystusowy w Polsce w latach 1921-2006*. Toruń: Dom Wydawniczy DUET.
- Wiazowski, Konstanty. 2000. *Kształcenie teologiczne w Kościele Chrześcijan Baptystów w Polsce*. Warszawa: Wydawnictwo WNST.
- „Z naszej niwy.” 1947a. *Chrześcijanin* (4-5): 13.
- „Z naszej niwy.” 1947b. *Chrześcijanin* (6-7): 12.

- „Z życia Kościoła: Kurs.” 1963. W *Kalendarz jubileuszowy 1963*, 114. Warszawa. Wydawnictwo Zjednoczonego Kościoła Ewangelicznego.
- „Z życia Kościoła.” 1947. *Chrześcijanin* (1-3): 18.
- „Z życia Kościoła.” 1948. *Jedność* (1): 12.
- „Z życia Kościoła.” 1948. *Jedność* (3): 63.
- „Z życia Kościoła.” 1948. *Jedność* (7): 92.
- „Zaczęło się od glosolalii – historia zielonoświątkowców.” 2003. Dostęp 2021.09.10 <https://ekumenizm.wiara.pl/doc/478447.zaczelo-sie-od-glosolalii-historia-zielonoswiatkowcow/2>.
- Zieliński, Tadeusz Jacek. 2003. „Ewangelikalizm.” W *Religia. Encyklopedia PWN*. Tom 3. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe. CD.
- Zieliński, Tadeusz Jacek. 2013. *Protestantyzm ewangelikalny: Studium specyfiki religijnej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe ChAT.
- Żaglewski, Stefan Maria Robert. 2014. *Świątynia Miłosierdzia i Miłości w Płocku – święte miejsce mariawitów*. Płock: Wydawnictwo Kościoła Starokatolickiego Mariawitów.

Archiwalia

- AAN MAP 1076: Archiwum Akt Nowych, Ministerstwo Administracji Publicznej, sygn. 1076. „Pismo Zjednoczenia Kościołów Chrystusowych do Ministerstwa Administracji Publicznej Departament Wyznaniowy”. Warszawa 25 maja 1948 r.
- AAN ZKE 1: Archiwum Akt Nowych, Zjednoczony Kościół Ewangeliczny, sygn. 1. „Pismo Zjednoczonego Kościoła Ewangelicznego do Polskiego Kościoła Ewangelicznych Chrześcijan Baptystów, Warszawa 10 czerwca 1947 r.
- AAN ZKE 16: Archiwum Akt Nowych, Zjednoczony Kościół Ewangeliczny, sygn. 16. „Okólnik Zjednoczonego Kościoła Ewangelicznego Nr 3. Do wszystkich Zborów ZKE. Dot. Zgłaszanie kandydatów do Szkoły Biblijnej”, Warszawa 24 września 1948 r.

AIPN 0259/595: Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej, sygn. 0259/595, t. 3. „Szkola Biblijna w Warszawie przy Zjednoczonym Kościele Ewangelicznym w Rz.P.: Projekt”. brak autora, miejsca i daty sporządzenia dokumentu, 14-43.

AAS GM: Archiwum Andrzeja Seweryna. Gitlin, Mojżesz. 1926. „Prospekt dla Czwartego Roku Szkolnego Kursów Biblijnych w Radości.” Warszawa, 10.

CHRZEŚCIJAŃSKA AKADEMIA TEOLOGICZNA
w WARSZAWIE

Rok LXIII

Zeszyt 4

ROCZNIK TEOLOGICZNY

WARSZAWA 2021

REDAGUJE KOLEGIUM

dr hab. Jakub Sławik, prof. ChAT – redaktor naczelny

dr hab. Jerzy Ostapczuk, prof. ChAT – zastępca redaktora naczelnego

prof. dr hab. Tadeusz J. Zieliński

dr hab. Borys Przedpełski, prof. ChAT

dr hab. Jerzy Sojka, prof. ChAT – sekretarz redakcji

MIĘDZYNARODOWA RADA NAUKOWA

JE metropolita prof. dr hab. Sawa (Michał Hrycuniak), ChAT

bp prof. dr hab. Wiktor Wysoczański, ChAT

abp prof. dr hab. Jerzy Pańkowski, ChAT

bp prof. ucz. dr hab. Marcin Hintz, ChAT

prof. dr hab. Atanolij Aleksiejew, Państwowy Uniwersytet w Petersburgu

prof. dr Marcello Garzaniti, Uniwersytet we Florencji

prof. dr hab. Michael Meyer-Blanck, Uniwersytet w Bonn

prof. dr hab. Antoni Mironowicz, Uniwersytet w Białymstoku

prof. dr hab. Wiesław Przyczyna, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

prof. dr hab. Eugeniusz Sakowicz, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie

prof. dr hab. Tadeusz Stegner, Uniwersytet Gdański

prof. dr Urs von Arx, Uniwersytet w Bernie

prof. dr hab. Piotr Wilczek, Uniwersytet Warszawski

Redakcja językowa – Kalina Wojciechowska

Skład komputerowy – Jerzy Sojka

W związku z wprowadzaniem równoległej publikacji czasopisma w wersji papierowej i elektronicznej Redakcja „Rocznika Teologicznego” informuje, iż wersją pierwotną jest wersja papierowa.

BWHEBB, BWHEBL, BWTRANSH [Hebrew]; BWGRKL, BWGRKN, and BWGRKI [Greek]

PostScript® Type 1 and TrueType fonts Copyright ©1994-2013 BibleWorks, LLC.

All rights reserved. These Biblical Greek and Hebrew fonts are used with permission and are from BibleWorks (www.bibleworks.com)

ISSN 0239-2550

Wydano nakładem

Wydawnictwa Naukowego ChAT

ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa, tel. +48 22 635-68-55

Objętość ark. wyd.: 18,5. Nakład: 100 egz.

Druk: druk-24h.com.pl

ul. Zwycięstwa 10, 15-703 Białystok

SPIS TREŚCI

IN MEMORIAM

<i>Prof. dr hab. Michał Pietrzak</i>	1097
--	------

ARTYKUŁY

MAREK JERZY UGLORZ, <i>Praktyczna duchowość według autora 1. Listu św. Jana</i>	1099
RAFAL MARCIN LESZCZYŃSKI, <i>Logos w sporach trynitarnych pierwszej połowy IV wieku</i>	1143
DOROTEUSZ SAWICKI, <i>Św. Spirydon – Dekalog żywotem zapisany</i>	1173
KRZYSZTOF LEŚNIEWSKI, <i>Human Person as God's Creation in the Great Canon of St. Andrew of Crete</i>	1213
ANDRZEJ KUŹMA, <i>Zagadnienie postu w dokumencie Wielkiego Soboru Kościoła Prawosławnego, Kreta 2016</i>	1233
ADRIAN KORCZAGO, <i>Duszpasterski wymiar komunikacji interpersonalnej i dialogu kulturowo-religijnego na przykładzie działalności Society for Intercultural Pastoral Care and Counselling</i>	1251
МАРОШ ШИП, БОГУСЛАВ КУЗЫШИН, <i>Спиритуальный аспект ухода за пациентом в паллиативной помощи</i>	1309
PIOTR NOWAK, <i>Kształcenie pracowników kościelnych w seminariach ewangelikalnych w Polsce, powstałych i działających w latach 1945-1950</i>	1329
ARTUR ALEKSIEJUK, <i>Rozwój osobowości integralnej jako nadrzędny cel pedagogii historyzoficznej Iwana Kiriejewskiego (1806-1856)</i>	1345
ELŻBIETA ALEKSIEJUK, <i>Duchowość i wychowanie dziecka w refleksji pedagogicznej Wasilija Zienkowskiego</i>	1381
PAWEŁ BORECKI, <i>Specyfika ustawowej regulacji statusu Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego. Ujęcie porównawcze</i>	1401
OLEKSANDR BILASH, MARIYA MENDZHUL, <i>Religious holidays in the legislation of Ukraine</i>	1425

MATERIAŁY

ZBYSZKO MELOSİK, <i>Pasja i tożsamość naukowca: o władzy i wolności umysłu</i>	1441
--	------

KRONIKA

<i>Inauguracja roku akademickiego 2021/2022 (7 października 2021)</i> (JERZY BETLEJKO).....	1453
<i>Sesja naukowa ku czci śp. ks. prof. Witolda Benedyktowicza w 100. rocznicę jego urodzin (22 października 2021)</i> (ZBIGNIEW KAMIŃSKI).....	1455
<i>Konferencja naukowa „Oblicza Pentekostalizmu Jako Chrześcijańskiej Tradycji Mistycznej. Perspektywa Międzywyznaniowa i Religioznawcza” (26 listopada 2021)</i> (PIOTR NOWAK, ANDRZEJ MIGDA).....	1467
<i>Ogólnopolska Konferencja Naukowa „Status prawny prawosławia we współczesnej Polsce” (8 grudnia 2021)</i> (TADEUSZ J. ZIELIŃSKI)	1473
Wykaz autorów	1476
Recenzenci „Rocznika Teologicznego” w roku 2021	1478

Contents

IN MEMORIAM

<i>Prof. Michał Pietrzak PhD habil</i>	1097
--	------

ARTICLES

MAREK JERZY UGLORZ, <i>Practical spirituality according to the author of the 1st Epistle of St. John</i>	1099
RAFAL MARCIN LESZCZYŃSKI, <i>The Logos in the trinitarian disputes of the first half of the 4th century</i>	1143
DOROTEUSZ SAWICKI, <i>St. Spyridon – the Decalogue written in life</i>	1173
KRZYSZTOF LEŚNIEWSKI, <i>Human Person as God's Creation in the Great Canon of St. Andrew of Crete</i>	1213
ANDRZEJ KUŹMA, <i>The issue of fasting in the document of the Great Council of the Orthodox Church, Crete 2016</i>	1233
ADRIAN KORCZAGO, <i>Pastoral dimension of interpersonal communication and cultural-religious dialogue on the example of the activity of the Society for Intercultural Pastoral Care and Counselling</i>	1251
MAROŠ ŠIP, BOHUSLAV KUZYŠIN, <i>Spirituality as an Aspect in the Care of a Patient in Palliative Care</i>	1309
PIOTR NOWAK, <i>Education of Church Workers in Evangelical Seminaries Founded and Operating in Poland from 1945 to 1950</i>	1329
ARTUR ALEKSIEJUK, <i>Integral Historiosophical and Humanistic Pedagogy of Ivan Vasilyevich Kireyevsky (1806-1856)</i>	1345
ELŻBIETA ALEKSIEJUK, <i>Spirituality and education of a child in the pedagogical reflection of Vasilij Vasilevich Zenkovskiy</i>	1381
PAWEŁ BORECKI, <i>The specificity of statutory regulation of status Polish Autocephalous Orthodox Church. Comparative approach</i>	1401
OLEKSANDR BILASH, MARIYA MENDZHUL, <i>Religious holidays in the legislation of Ukraine</i>	1425

MATERIALS

ZBYSZKO MELOSİK, <i>Passion and identity of a scientist: about power and freedom of the mind</i>	1441
--	------

CHRONICLE

<i>Inauguration of the academic year 2021/2022 (7th October 2021)</i> (JERZY BETLEJKO).....	1453
<i>Scientific session on the occasion of the 100th birthday jubilee of the late Rev. Witold Benedyktowicz (22th October 2021)</i> (ZBIGNIEW KAMIŃSKI).....	1455
<i>Scientific conference: “Aspects of Pentecostalism as a Christian Mystical Tradition. Cross-denominational and religious studies perspectives” (26th November 2021)</i> (PIOTR NOWAK, ANDRZEJ MIGDA).....	1467
<i>National Scientific Conference “The Legal Status of Orthodoxy in Contemporary Poland” (8th December 2021)</i> (TADEUSZ J. ZIELIŃSKI)	1473
List of authors	1476
List of reviewers of “Theological Yearbook” in 2021	1478

Wykaz autorów

Marek Jerzy Uglorz, m.uglorz@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Władysława Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Rafał Marcin Leszczyński, rafalmarcin5@wp.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Władysława Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Doroteusz Sawicki, d.sawicki@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Władysława Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Krzysztof Leśniewski, krzysztof.lesniewski@kul.pl, Katedra Teologii Prawosławnej, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin

Andrzej Kuźma, a.kuzma@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Władysława Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Adrian Korczago, a.korczago@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Władysława Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Maroš Šip, maros.sip@unipo.sk, Pravoslávna bohoslovecká fakulta PU v Prešove, Masarykova 15, 080 01 Prešov, Slovakia

Bohuslav Kuzyšin, bohuslav.kuzysin@unipo.sk, Pravoslávna bohoslovecká fakulta PU v Prešove, Masarykova 15, 080 01 Prešov, Slovakia

Piotr Nowak, p.nowak@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Władysława Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Artur Aleksiejuk, a.aleksiejuk@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Władysława Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Elżbieta Aleksiejuk, e.aleksiejuk@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Władysława Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Paweł Borecki, pawelborecki@op.pl, Zakład Prawa Wyznaniowego, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Warszawski, Collegium Iuridicum I, pok. 228, ul. Krakowskie Przedmieście 26/28, 00-927 Warszawa

Oleksandr Bilash, oleksandr.bilash@uzhnu.edu.ua, Uzhhorod National University; Kapitulna st. 26, 88000 Uzhhorod, Ukraine

Mariya Mendzhul, marija.mendzhul@uzhnu.edu.ua, Uzhhorod National University; Kapitulna st. 26, 88000 Uzhhorod, Ukraine